

XVII. YÜZYIL MACAR MİLLET ANLAYIŞININ İDEOLOJİK İÇERİĞİ AÇISINDAN BİR ÖRNEK: KURUZ HAREKETİ VE ASKERİ POTANSİYELİ

Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşamış milletlerde milli bilincin toplumun geneli tarafından içselleştirilerek ortak bir sorumluluğa dönüşmesi farklı zamanlarda, değişik şekillerde vücuda gelmiştir. Osmanlı ve Habsburg imparatorluklarına tabiiyet, absolutizm ve feodalizm, siyasi bağımsızlık ve vasallık gibi Macar milletinin yazgısını tayin eden etmenlerin neden oldukları krizler ve değişimler bugün dahi tarih biliminin tartışmalı alanlarından biridir.

Bu çalışmada XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren faal olarak baş göstererek gittikçe şiddetlenen Habsburg karşıtı Macar politik ve askeri hareketlerinin milli ve ideolojik yönleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Macar bağımsızlık fikri üzerinde tartışmasız büyük role sahip olduğundan Habsburg-Osmanlı, Osmanlı-Macar, Habsburg-Macar diplomatik ilişkileri de dikkate alınmıştır. Böylelikle Ferenc Wesslényi'nin başlattığı kuruz hareketinden Thököly'nin Orta Macar Kralı seçilmesine kadar olan dönemde verilen mücadelelerin amaç ve beklentileri yansıtılmak istenmiştir. Ayaklanmaların toplumsal arka planının neye dayandığı ve amaçları göz önünde bulundurulurken İmre Thököly'nin devlet ve politika konusundaki duruş noktası, ordu idaresi ve ordusunun düşünsel ve siyasi bileşenleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İmre Thököly, kuruz, Ferenc Wesslényi, Osmanlılar, Habsburg

Abstract

In case of the Hungarians and other nations which lived under the rules of the Ottoman Empire, the attainment of the national idea and its common responsibility came into existence in different ways and in different period. The elements determined the destiny of the Hungarian nation, such as the dependence upon the Habsburg and the Ottoman Empire, the absolutism, the feudalism, the political independence and the vassalism caused the crises and changes which are the much-debated questions of the history nowadays, too.

In the present study, I would like to present the parts and characteristic feature of the Anti-Habsburg Hungarian national and ideological movements, which ones fought strongly from the 2nd part of the 17th century and got stronger more and more. The Habsburg-Ottoman, the Ottoman-Hungarian and the Hungarian-Austrian relations played an important role in the formation of

Doktora öğrencisi Szeged Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Szeged-Macaristan.

Hungarian idea of the independence that is why they got a high priority in the present work.

The aim of this study is to explore the goals of the fights in period from the Kuruc movement proposed by Ferenc Wesselényi to the appointment of Imre Thököly for the central part of Hungary. I endeavoured to examine both the goals and basis of the social background of the insurrections and Thököly's standpoint related to state and politics, his supremacy activity, ideological and political elements of his army as well.

Key Words: Imre Thököly, kuruc, Ferenc Wesslényi, Ottomans, Habsburg

Macarca harflerin telaffuzu: á: Uzun a şeklinde okunur. / c: Almanca "zahn" kelimesindeki z gibi t ve s birlikte söylenir. / é: Telaffuzu uzun i şeklinde yapılır. / gy: D ve y harfleri birlikte söylenir. / dzs: Türkçedeki c sesini karşılar. / í: Telaffuzu uzun i şeklinde yapılır. / j: Türkçedeki y sesini karşılar. / ly: Türkçedeki y sesini karşılar. / ó: Uzun o şeklinde okunur. / ő: Uzun ö şeklinde okunur. / s: Türkçedeki ş sesini karşılar. / sz: Türkçedeki s sesini karşılar. / ú: Uzun u şeklinde okunur. / ű: Uzun ü şeklinde okunur. / zs: Türkçedeki j sesini karşılar.

XVII. yüzyıl ortalarından itibaren Habsburg egemenliğine karşı mücadele verenleri çağdaşları kuruz olarak adlandırdılar. Kelime latince kökenli ve haçlı anlamındaki *cruciatus* sözcüğünden geliyor.¹ Kuruz askerleri, György Dózsa köylü liderinin çıkarttığı haçlı ayaklanmalarına² binaen bu adla anıldılar. Kuruz kelimesinin ortaya çıkışıyla ilgili olarak kaynaklar Dózsa'nın askerlerinin kendilerini hiçbir zaman kuruz olarak isimlendirmediklerini belirtmektedirler ve XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar olan dönemde Habsburg karşıtı savaşçılar hiçbir zaman kendilerini Dózsa'nın ordularıyla ilişkilendirmediler. Bununla beraber dönemin gelişmelerini kayıt altına alan Habsburg vakanüvisleri 1673'ten itibaren Habsburg egemenliğine karşı mücadele verenleri kuruz olarak Habsburg tarafında silah kuşananları ise labanz (çasarın yiğitleri) olarak adlandırdılar.³

Kuruz kelimesini Dózsa'nın köylü savaşçılarıyla ilişkilendiren ilk ve en önemli isim Mihály Cserei oldu. Sekelli bir aristokrat aileden gelen Mihály Cserei tarihini 1709'da yazmaya başladı. 1673 yılı gelişmeleriyle ilgili

¹ Péter Bán, *Magyar történelmi fogalomtár*, K. 1, Gondolat, Budapest 1989, p. 290; László Benczédi, *Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, p. 63.

² 1514 yılında Macaristan'da Papa X. Leo'nun emriyle Osmanlıların ilerlemelerine karşı bir haçlı ordusu oluşturulması talep edilmişti. Hareketin başına Belgrad'daki süvari komutanı György Dózsa getirildi. Seferlere 40000 kişi kayıt yaptırdı, ilk anda Dózsa'nın elinde 5000 kişilik kuvvet toplandı. Ordunu sayısı gittikçe artsa da merkezi otoritenin emirlerine uymayan askeri birlikler geçtikleri bölgeleri yağmalamaya başlamış, askeri düzenleme büyük bir ayaklanmaya dönüşmüştü. Nisanda başlayan kalkışma 15 Temmuzda bastırıldı. Géza Féja, *Dózsa György*, Mefhosz Könyvkiadó, Budapest 1939, p. 6 – 13.

³ Izsák Babocsay, *Fata Tarczaliensis, az az Tarczal városának föbb változásai*, Romy Károly György: Monumenta Hungarica sermone nativo scripta, Bécs 1815, p. 32.

olarak düştüğü kayıtlarda Yukarı Macaristan'daki çasar askerlerinin imparatora karşı silah çekenleri Kral László zamanında idareye karşı kılıç kaldıran cruciatus askerlerine benzettiklerinden kuruz olarak adlandırdıklarını anlatıyordu.⁴ Mihály Cserei 1690-1691 yıllarında Thököly'nin ordusunda bulunmuştu, bu onun inandırıcılığını arttırıyordu. Cserei'nin görüşlerini Rákóczi bağımsızlık savaşının ortalarında Macaristan'a dönen Mátyás Bél geliştirdi.⁵ II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu görüşün gücü daha da arttı; çünkü büyük toprak sahibi aristokratların başını çektiği çıkar mücadelesi kısa süre içinde milli içeriği olan bir bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştü.⁶

Büyük çoğunluğu sürgün edilmiş soylulardan ve sınır kalelerinin şovalyelerinden oluşan, Habsburg idaresinden kaçıp mülteci olan askerlerin kuruz kavramıyla kendilerini bağdaştırmaları genel olarak 1680'li yıllarda gerçekleşti.⁷ Rákóczi bağımsızlık savaşı sırasında ise eşkiyalık ile eş tutulduğundan kuruz kelimesinin kullanımını yasakladılar, hatta Ferenc Rákóczi yazılarında bile bu kavramı kullanmadı.⁸ 1670'li yıllarda Osmanlı idaresi de Yukarı Macaristan'da Viyana'ya karşı baş kaldıranlardan kuruz olarak söz etti. 1671 yılında Eğri Beylerbeyi Memi Paşa Habusburg askerlerinden kaçan Macar savaşçıları kuruz olarak adlandırıyor.⁹ Eğri Türklerle sıkı ilişkiler içinde olan Fülelekteki çasar askerleri de kaçan mülteciler için kuruz kelimesini devr aldılar. Mülteciler ise ancak birkaç yıl sonra kendileri için belirlenmiş bu adlandırmayı kullanmaya başlayacaklardı.¹⁰

1 Ağustos 1664'te Raba Nehri'nden geçen Köprülü Ahmed Paşa'nın yönetimi altındaki 100 bin kişilik Osmanlı ordusu Montecuccoli idaresindeki çasar orduları tarafından St. Gotthard'da büyük bir yenilgiye uğratıldı, vezir Vasvár'a kadar kaçmak zorunda kaldı.¹¹ Gelişmelerin ardından 10 Ağustos'ta Vasvár Antlaşması imzalandı. Yirmi yıllığına imzalanan barışa göre Várad ve Érsekújvár başta olmak üzere Viyana, Osmanlı kuvvetlerinin şimdiye kadar Macaristan'da ele geçirdikleri bütün toprakları tanıyordu.¹² Osmanlıların Vasvár gibi başarılı bir antlaşmaya imza atması hem Macaristan'da hem de Avrupa'da büyük şaşkınlığa neden

⁴ Imre Bánkúti, *Cserei Mihály Erdély históriája 1661-1711*, Európa Könyvkiadó, Budapest 1983, p. 52.

⁵ Sándor Szilágyi, *Rajzok és tanulmányok*, Athenaeum, Budapest 1875, p. 175-176.

⁶ Gyula Szekfű, *Nép, nemzet, állam*, Osiris Kiadó, Budapest 2002, p. 214.

⁷ Imre Lukinich, "Keresdi Baró Bethlen Ferenc", *Századok*, XLVII/18, December 1908, p. p. 788.

⁸ László Nagy, "Kurucok és labancok a magyar történelemben", *Hadtörténelmi Közlemények*, VC/2, Április 1979, p. p. 251.

⁹ Előd Vass, *Az egri pasák levelei az első kuruc mozgalomról (1671-1683)*, *Az Egri Vár Híradója*, 19-20 (1986), p. 90.

¹⁰ Gyula Pauler, "A bujdosók támadása 1672-ben", *Századok*, III/1, Január 1869, p. p. 175.

¹¹ István György Tóth, *Millenniumi magyar történet*, Osiris Kiadó, Budapest 2001, p. 203.

¹² Zsigmond Pál Pach, *Magyarország története*, K. 2, Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, p. 1045.

oldu. Savaş sırasında ve savaştan sonra Macar soylularının beklentisi Raba Nehri'ni takip ederek Osmanlılara karşı savaşın devam ettirilmesi, hatta gerçekleştirmek mümkün olursa Osmanlıların Macaristan topraklarından çıkarılmasıydı. Viyana idaresinin Vasvár Antlaşması'nı imzalamasının nedeni İspanyol Habsburg dinastisinin artık son bulmasıydı. Son İspanyol Habsburg II. Karl tahta geçmişti ve Viyana, ordusunu olası bir taht savaşına saklıyordu. 1664 yılında Viyana'nın tahmin edemediği durum II. Karl'ın 35 yıl boyunca hüküm süreceği oldu.

Viyana Sarayı'nın Vasvár Antlaşması'nı imzalamasına Macar soylu sınıfından büyük tepki geldi. Onlara göre en büyük ideal olan Osmanlıların yenilgiye uğratılması ve Macar topraklarının Habsburg İmparatorluğu altında birleştirilerek eski Macar Krallığı'nın tekrar canlandırılması amacı gittikçe gerçekleştirilmesi imkansızlaşan bir hale bürünüyordu. Macaristan'daki Osmanlı egemenliği 1664'te en geniş sınırlarına ulaşmıştı. Sürekli devam eden sınır savaşları ve Osmanlılar tarafından vergiye bağlanan sınır köyleri nedeniyle Krallık Macaristanı hududunda ekonomi durdu. Bu gelişmeler karşısında Macar soylularında Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin daha nesiller boyunca devam edeceği, Lipot'un ise mevcut durumun değiştirilmesi için yetersiz olduğu kanısı iyice yerleşti. Onlara göre Osmanlıların Macar topraklarından çıkarılması Habsburg yardımıyla mümkün değilse, o halde Osmanlı yardımıyla Habsburg İmparatorluğu'ndan kurtulmak ve ülkeyi Osmanlı egemenliği altında birleştirmek gerekiyordu.¹³

Macaristan aristokrasisinin en önde gelen kişileri Estergom Başpiskoposu György Lippay, Kral Naibi Ferenc Wesslényi, Baş Yargıç Ferenc Nádasdy, Hırvatistan Ban'ı Péter Zrínyi (Miklós Zrínyi'nin kardeşi ve halefi) Macaristan'ın birleştirilmesi için imparatora karşı harekete geçilmesi konusunda aralarında anlaştilar.¹⁴ Emirleri altındaki askerlerle faaliyete geçen beyler kuruz isyanlarını da başlatmış oluyordu. Gizli antlaşmayı gerçekleştirenler arasında 1660 yılında ölen Erdel Hükümdarı II. György Rákóczi'nin oğlu I. Ferenc Rákóczi de bulunuyordu, yedi yaşında veliht olarak tayin edilse de hiçbir zaman Erdel tahtına oturamayacaktı.¹⁵

Habsburg İmparatorluğu'ndan bağımsız Macar Krallığı'nın kurulması için biraraya gelen soylular başlangıçta Habsburg'un en büyük rakibinden, Fransa'dan destek beklediler. Umdukları yardımı bulamamaları nedeniyle Ferenc Wesslényi Erdel Hükümdarlığı vasıtasıyla Osmanlılarla anlaşmaya varmak istedi, buna göre yıllık vergi ve bağımsız kral seçimi karşılığında

¹³ László Benczédi, "A Wesslényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása", *Hadtörténelmi Közlemények*, XVII/4, Október 1974, p. p. 619.

¹⁴ László Benczédi, *a. g. m.*, p. p. 623.

¹⁵ Zsigmond Pál Pach, *a. g. e.*, p. 1069.

sultanın egemenliğini tanıyacaktı.¹⁶ Anlaşıldığı kadarıyla aristokratlar tarafından oluşturulmuş organizasyon, Erdel Hükümdarlığı örneğini Krallık Macaristanı'nda da uygulamak istiyordu.

Viyana Sarayı ve Macar soyluları arasında gerginlik yalnızca Vasvár Barışının imzalanmasından kaynaklanmıyordu, iki taraf arasındaki sorun çok daha köklüydü. Öncelikle Macar feodallerinin güçlü olduğu eyaletlerde başta vergilerin toplanması olmak üzere ekonomik alanda anlaşmazlıklar vardı. Ayrıca uç kalelerinde bulunan askerlere yağma ve kaçakçılığın yasaklanması toprak beylerinin gelir kaynaklarını baltalıyordu. Habsburg Hükümeti'nin protestan ibadet serbestiyelerini ortadan kaldırmak istemesi taraflar arasındaki gerginliği körükledi.¹⁷

Ferenc Wesselényi'nin Habsburg Devleti'ne karşı çıkarttığı ayaklanmanın iki hafta içinde bastırılmasıyla beraber Habsburg kuvvetlerinden kaçarak Erdel topraklarının kuzeydoğu kısmına, Erdel ile Macar Krallığı arasında kalan Partium adındaki bölgeye sığınıp mülteci durumuna düşen toprak beyleri ve onların askerleri; yine buraya kaçan, bağımsız olarak yakıp yıkan, yağmalayan Macarlardan kendilerini ayırmak için kuruz adlandırmasını bir sembol olarak kullandılar. Bununla beraber isimlendirme temelinde yapılacak teorik yaklaşımlar suni sonuçlar doğuracaktır; ordu sancakları altında sürekli hareket altında bulunan parasını alamamış kuruz askerlerinin de maddi sıkıntılar nedeniyle zaman zaman yağma faaliyetlerinde bulduklarını gözden kaçırmamak gerekmektedir.¹⁸ Dönemin vakanüvislerinden Miklós Bethlen bu iki grubu şöyle açıklıyordu: "*Kont Thököly, ordusuna katılmak isteyenlere ulufe vermedi; böylece güvenilir saygı değer insanlar bayrağın altında toplanıp ordunun çoğunluğunu oluşturdular. Aralarında soygunla, yağmayla yaşayanlar olsa da def edildiler. Bunlar korku saçan insanlardı, bütün ordunun suçlanmasına neden olan, büyük acımasızlıkları işleyenler de onlardır!*"¹⁹

Orduya ne zaman ne kadar askerin katıldığı dönemin koşullarına göre değişiyordu. Ayaklanmanın hız kazandığı dönemlerde –özellikle 1681'den 1683'e kadar olan aralıkta– kuruz ordusuna her türlü toplumsal sınıftan aşırı katılımlar olmuş, bunların önünü almak bile gerekmiştir. Oldukça otoriter idareciler olan Gábor Bethlen ya da I. György Rákóczi bile devletin ve ordunun yükselişte olduğu dönemlerde bu tür gelişmelerin önüne geçemediğinden, kuruz askerlerinin zaman zaman devasa boyutlara ulaşan

¹⁶ Sándor Papp, "Szabadság vagy járom? A török segítség kérése a XVII. század végi magyar rendi mozgalmak idején. Studia ad tricentennarium belli principis Francisci Rákóczi pro patria et libertate" *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVI/3-4, Július 2003, p. p. 638.

¹⁷ László Benczédi, "Habsburg abszolutizmus indítékai és megvalósulása az 1670-es évek Magyarországon", *Történeti Szemle*, XXI/3-4, Július 1978, p. p. 547.

¹⁸ Ágnes Várkonyi, *Magyarország keresztútjain*, Gondolat, Budapest 1978, p. 369.

¹⁹ Ferenc Toldy, *Bethlen Miklós történelmi emlékiratai*, Pest 1864, p. 273.

sayısal artışının önünü almak için Thököly diğer XVII. yüzyıl Macar hükümdarlarına göre daha sert önlemler almadı.²⁰ Aynı zamanda Thököly'nin hiçbir zaman Macar kralları gibi sağlam askeri ve toplumsal dayanak noktaları olmamıştı.

Kuruz dış politikasını Habsburg karşıtlığı şekillendirmişti. Habsburg egemenliğine karşı maddi ve manevi özgürlüğün kazanılması yani Viyana absolutizminin neden olduğu vergi yüklerinin kaldırılıp protestan ibadet özgürlüğünün sağlanması hem dönemin Habsburg karşıtı profilini belirliyor hem de kuruz hareketinin temel prensiplerini oluşturuyordu.²¹ Habsburg absolutizmi karşısındaki bu tavrını göz önünde bulundurduğumuz zaman Macar aristokrasisinin ne istediği önemli bir sorudur. 1660'lı yıllarda hareketin Wesselényi tarafından idare edildiği dönemde eyeletlerde bulunan Macar soylularının amacını şu cümle özetliyordu: "*in Regno Hungariae institueretur Respublica*"²² yani "Macaristan'da cumhuriyet kurulsun." Tabii sözü edilen cumhuriyet programının halk hareketlerinin hukuksal eşitlik bağlamındaki taleplerini ihtiva eden daha sonraki dönemlerin cumhuriyetçilik fikriyle bir ilgisi yoktu. Sözü edilen cumhuriyet aristokratların demokrasi talebini içeriyordu ve sadece ayrıcalıklı sınıflar için var olabilirdi. Ayrıcalık sahibi olamayan ya da olmaya çalışan sınıfların payına hiçbir şey düşmüyordu. Hatta aristokratik cumhuriyet genellikle feodal sınıfların egemenliğine en geniş şekilde yol veren anarşik bir yapıyı kendi içinde kurumsallaştırıyordu. Dolayısıyla feodal yapı merkezi otoriteye karşı kendi haklarını savunurken selfleri bir o kadar kendi denetimi altında tutmaya çalıştı. Bütün bunlara karşın Naip Wesselényi'nin idare ettiği aristokratik örgütlenmenin bastırılmasından sonra Viyana Sarayı tarafından kabul ettirilmeye çalışılan absolutizm Macarlar arasında Wesselényi'nin düşünce ve amaçlarına yönelik desteği arttırdı.²³

Wesselényi'nin başkaldırısı başarısızlıkla sonuçlansa da Partium'a kaçan askerler kısa süre sonra İmre Thököly'nin emrinde Habsburg İmparatorluğu'na karşı yeni bir merkez kaç kuvvet teşkil etmeye başlayacaklardı.²⁴ Haziran 1679'da Mihály Apafi'nin İmre Thököly'yi kuruz veziri hasta Mihály Teleki'nin vekili olarak kuruz askerlerinin idaresine atamasından sonra Thököly 8 Ocak 1680'de Hajdúszoboszló'da kuruz orduların generalliğine geçirildi.²⁵ General, Macaristan'daki mülteci

²⁰ László Nagy, "Adalékok Bethlen Gábor hadseregének erkölcsi arculatához", *Hadtörténelmi Közlemények*, LXXXI/2, Április 1965, p. p. 311.

²¹ Béla Köpeczi, "*Magyarország a kereszténység ellensége*" *A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1976, p. 327-343.

²² Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hungarica, Specialia, fasc. 292/A, fo. 49-59.

²³ Ágnes Várkonyi, "A Habsburg-absolutizmus a XVII. század második felében és Magyarország" *Történeti Szemle*, VIII/1, Január 1965, p. p. 16.

²⁴ Lajos Szádeczky, "Thököly erdélyi fejedelemsége" *Századok*, XXXII/3, Április 1889, p. p. 230-231.

²⁵ Péter Szabó, *Az erdélyi fejedelemség*, Kulturtrade, Budapest 1997, p. 112.

hareketini hem askeri hem de politik olarak Erdel'den bağımsız bir yapıya kavuşturmaya gayret etti.

Zengin yağma olanakları sayesinde kuruz orduları gittikçe bağımsız hale geldi; zamanla Erdel Hükümdarlığı hazinesinden gelen ya da Erdelli beylerin gönderdiği yardım paralarına ihtiyaçları kalmamıştı. Böylece ayaklanmanın muhteviyatı Habsburg dış politikasına karşı tepki gösteren feodal beylerin refleksinden çok toplumsal ve ekonomik vurgusu askeriyeye özdeşleşen bir bağımsızlık hareketi haline gelmeye başladı. Thököly'nin generalliği döneminde bu askeri mekanizmanın karar alma alışkanlıkları da değişim gösterdi. Zira Thököly feodal beylerle olan müzakereleri gittikçe azaltmaya başlamış, onların istek ve kararlarını reddetmekten geri kalmamıştır. Thököly'nin bu bağımsız yönetim biçimi Macar kodamanları arasında büyük tepkiye neden oldu, hatta askeri birliklerin bir kısmı eski beylerinin komutasına sağdık kalmak konusunda diretince feodal tipteki bağımsızlık fikrine sabitlenen bir düşünce yapısı ortaya çıkarak merkezileştirilmiş askeri idare biçimiyle çatışmaya başladı.²⁶ Bu çekişme 1681-1682 yıllarında tüm askeri birliklerin Thököly'ye sadakat yemini etmeleriyle kendiliğinden çözülmüştür.²⁷

Anlaşılmaktadır ki İmre Thököly'nin ayaklanmanın başına geçer geçmez hareketi tek bir merkezden idare etmeye çalışmasındaki asıl amaç toprak beylerinin Habsburg Hükümeti tarafından askıya alınan ayrıcalıklarının geri kazanmalarından ziyade bağımsız bir Macar devletinin kurulmasıydı.²⁸ Önceleri isyanın veziriyken 1682'de Orta Macar Kralı ilan edilmesi düşünce ve amaçlarını teyit ettirmek için kendisine yeni olanaklar sağladı.²⁹ Bu durum tipolojik olarak hem aristokratik bir anarşizmin yarattığı karışıklıktan hem de absolutizmin şiddetinden farklılık gösteriyordu; çünkü Thököly, Habsburg idaresinin köklerini kazımak isterken yerel aristokratların da gücünü kırmayı ve böylelikle merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaç edinmişti; ancak hareket güçlenip raylarına oturana dek general, toprak beylerini tolere etti.³⁰

Thököly'nin amaçlarını mevcut siyasi durum destekliyordu. Partium'a kaçan askerler neticesinde burada Habsburg, Osmanlı ve Erdel Hükümdarlığı'nın kontrolü dışında bir politik boşluk ortaya çıktı. Meydana gelen siyasi vakumun doğrudan kaldırılmasına yönelik Osmanlı idaresinin

²⁶ Gyula Decsényi, "Thököly Imre és Wesselényi Pál, mint vetélytársak „ Századok, XIX/6, Július 1885, p. p. 564.

²⁷ László Benczédi, *A Thököly-felkelés társadalmi politikai alapjai / A Thököly-felkelés és kora*, Akadémia Kiadó, Budapest 1983, p. 12.

²⁸ Zsolt Trócsányi, *Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1972, p. 191.

²⁹ Sándor Papp, "Thököly Imrének és Közép-Magyarország népének kiállított szultáni szerződéslevél" Seres István, *Thököly Imre és Törökország / Imre Thököly ve Türkiye*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2006, p. 278-289.

³⁰ László Benczédi, *a. g. e.*, 1983, p. 18.

bir faaliyeti olmadı³¹, Viyana Hükümeti uygun bir yönetimle bölgeyi merkeze bağlayacak kudrette değildi; 1660'lara gelindiğinde ise Erdel Vasal Devleti kuvvetini büyük oranda yitirmiş, bölgeyi ele geçirecek gücü kalmamıştı. Thököly kuruz askerleriyle bu "kimsenin toprağını" bağımsız hale getirecek bir örgütlenme oluşturabildi ve politik boşluğu doldurdu. Thököly'nin amaç ve faaliyetleri kendi ayrıcalıklarının devam ettirilmesi ve genişletilmesi için mücadele veren toprak beylerinin tepkisini çekecek ve Thököly'yi yeni bir tyran konumuna düşerecekken generalin aile tarihi bu tepkiyi dizginlemiştir.

³¹ Sultan I. Süleyman'ın batı politikasında yer tutan en önemli planlardan biri Habsburg egemenliği altındaki Macar Krallığı'na son verip burada kurulacak Bâb-ı Âli'ye bağlı bir yönetim aracılığıyla Habsburg ve Osmanlı devletleri arasında bir tampon devlet oluşturmaktır. János Szapolyai'nin Mohaç Meydan Muharebesi'nden sonra Macar Kralı olarak atanması bu politikanın en tipik örneklerinden birisini teşkil etti. Benzer girişimler daha sonraki dönemlerde de ortaya çıktılar. Sadrazam Köprülü Ahmed'in Mihály Apafi'nin Macar Kralı olarak tayin edilmesi planı da bu şekilde düşünülmelidir. Bu konuda Silahdar Tarihi önemli verileri gözler önüne sermektedir. "İbtîâ-yi seferden berü serdâr-i â'zam Erdel krâli Âpâfi Mihâl sefer-i hümâyûna gelüb ma'an benümlle hidmet-i pâşâhide bulunasin deyü ordû-yi hümâyûna getürmek kasdıyle nice def'a mektûb göndermişler iken vehim etdüğü ecilden âdem gönderüb mahzen gelmemek fikriyle mektûb ile envâ'-i 'üsr ü behâne edüb düşmân vilâyetimizdedür ve gâh-i 'askere akall-i kalîl olub sefere ne yüz ile varayım 'ale l-husûs devlete lâyük olan pişkeş düzmeğe kudretüm yok ve olduğı hinde hazîne-i pâdişâhî tahsîl olunmaz bundan kat'-i nazar memleketi hâli bırakırsak düşmân urub hâre eder deyü dürlü dürlü hîle vü tezvîrler ile te'allül ederdi meger ümer?-yi Erdel ve â'yân-i memleket olan nemeşler ve Macâr keferesi krâlum sefere gitme Türk büyük âdemleri öldüre gelmişdür nice seleflerini böyle al ile getürüb izâle etükleri çokdur deyü izlâl etmeğın krâl-i mûmâ ileyh dahi beni varduğum gibi katl ederler i'tikâdında olub haüfa düşmüş ve bu takrîb ile kendüye vesvese-i seytânî vermişler idi bi-irâdât-i hayy-i kadir kal'e-i Üyvâr fethinün üçüncü gün serdâr-i â'zam kapukethüdâsın çağırdub âhvâl-i memlekete kendü ile söyleyecek nice mesâllihimiz var bir su'ikasdımız yok hiç haüf u teşvîşe düşmeyüb hemen gelsün 'izetlü pâdişâhımızun lütf ü ihsânına muzhir olur ve andan 'asker ve pişkeş istemezüz ve 'asker ve hediye ihtiyâcımız yokdur salt bir mikdâr 'asker ile iki konağı bir ederken bir gün mukaddim gelüb ordu-yi hümâyûna erişsin deyü tekrâr yemin ile da'veti mütezzamın bir mektûb yazub Muharrem nâm bir agası ile kapukethüdâsın ma'an irsâl buyırdılar varub ağız cevâbın dahi söylediklerinde krâl-i mûmâ ileyhe itmi'nân-i kalb gelüb ve vahşet-i zâ'il olmağla üç yüz kadar atlu ile mâh-i mezbûrun yigirmi birinci dôşanbe gün orduya karib geldiği mesmû'ları olıcak istikbâlına emr edüb kendinin delü ve gönüllü 'askeri ve mikdâr çavûş-i dergâh-i 'âli ve Eflâk ve Bogân beğleri gönderilüb sengîn 'abây ve divân rahtıyla eğlerlenmiş bir at irsâl buyırdılar binüb alay ile otağ-i âsafiye gelüb iskemle üzre iclâs eyledi serdâr-i â'zam obada bulunmağın huzzâr-i meclise geldi krâl-i mûmâ ileyh ayag üzre kalkub başından kalpağın indirdi ve gelüb ayağın öpdü andan izn-i sadr-i 'âli üzre yine iskemleye cilses-i hafife esnâsında hös geldün safâ geldün deyü hitâb u iltifât bulıcak yine ayak üzre kalkub ikinci def'a gelüb ayak öpdü âhvâl-i serhadda müte'allik bir mikdâr mükâlemeden sonra serâsere kaplı bir sevb-i samûr nîmten kürk ilbâsiyle 'azîm-i ri'âyet-i hâtır kulub mahsûs kendi için kurulan çergeye gönderildi me'kûlât u meşrûbâtı ve sa'ir levâzım u mühimmâtı taraf-i mirîden görüldü ve merhûm sutân Süleymân hân Budûn krâlına devlet-i âliyye lâyük-i ri'âyet eyledüğün Orta Macâr kavmi işidüb itâ'ât etmi'iydi zîşânun dahi bu kadar iltifâtdan maksûd-i lütf ile mu'amelesin Macâr tâ'ifesi görüb ve devlet yanında kadr u menziletini bilüb niçeleri itâ'at u inkiyâd etmekle miknet sâhibi olub akzâ etdükçe mezbûrun yüzünden düşmen-i dîn u devlete niçe hasâretler ve kavga ve nemçe keferesi suhûlet ile Erdel içinden çıkub mezbûrı bi-l-cümle Macâr tâ'ifesinin üzerine nasb-i krâl etmek mulâhazasında idi." Silahdâr Fındıklılı Mehmed Paşa, *Silahdar Târihi*, C. 1, İstanbul 1928, p. 290-291.

Thököly aristokratik bir aileden geliyordu. Babası István Thököly, Erdel Hükümdarı Gábor Bethlen'in erkek kardeşi István Bethlen'in yeğeni ile evlendi, kurulan bu uzak akrabalık İmre Thököly'nin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde önemli rol oynadı. İlona Zrínyi ile yaptığı evlilik ise Rákóczi ailesiyle akrabalık ilişkisi kurmasını sağlamıştı. Bu durum kuruz ordularının başında binbaşılıktan generalliğe yükselmesini kolaylaştırdı.³² Ayrıca merkezileşmeye karşı zıt karakterlerine rağmen alınan askeri ve politik başarılarla kendi ekonomik ve toplumsal güçlerinin artacağı beklentisi içine girdiklerinden toprak sahipleri bir süre sonra Thököly'yi desteklemeye başlamışlardır.

1678'den itibaren süre gelen mücadelelerine rağmen kuruz hareketi Viyana Sarayı ile anlaşmaya razı idi; fakat beklentilerinin gerçekleşmemesi kuruz politikasını tamamen değiştirerek onların Habsburglara karşı Bâb-ı Âli ile beraber hareket etmelerini beraberinde getirdi. Dolayısıyla kuruz hareketinin Osmanlılarla olan sıkı bağları ideolojik bir nedenden kaynaklanmıyor, hareketin gittiği nokta açısından bir sonuç teşkil ediyordu; kurulacak bağımsız devletin politik desteği Osmanlılardan sağlanabilmişti.³³ Ancak İmre Thököly'nin Osmanlılarla olan birlikteliği askeri gücününün zayıflamasıyla Macarlardan gelen politik desteğin azalmasına neden olacaktı. 1683 Viyana bozgunundan sonra kuruz mücadelesi gerilemeye başlarken Thököly'nin 1685'te tutsak alınmasıyla büyük bir bozguna uğradı. Bu durum kuruz hareketinde toprak ağalarının rolünü tekrar güçlendirecek ve "zaten Türklerle işbirliği içinde olan" Thököly'nin politik ve askeri prestijini büyük ölçüde zayıflatacaktı. 1685'ten sonra da Thököly ve O'na sadık kalanlar Osmanlılarla iş birliği yaparak Habsburg egemenliğine karşı mücadelelerine devam ettiler. Ancak Thököly'nin planları arasında uygun koşulların oluşması durumunda Osmanlıların Macaristan'dan çıkartılması da yer almıştır.³⁴

Thököly, Habsburglardan bağımsız bir Macar devletinin kurulmasının Osmanlıların Hristiyan kuvvetlere karşı alacakları zaferlere bağlı olduğunun bilincindeydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Karlofça Antlaşması'na kadar aldığı bir dizi yenilgiye rağmen Thököly'nin ordularıyla beraber Osmanlı taburunda at koşturması bunu kanıtlayıcı niteliktedir. Bu olağanüstü karşıt söylemli durumda toplumsal ve askeri grupların duruş noktası siyasi ve askeri başarılarla göre değişiklik gösterdi. Bu nedenle kuruz askerleri zaman zaman Habsburg ordusuna geçip taraf değiştirdiler.³⁵ Thököly'nin en güçlü olduğu zamanlarda askerlerinin sayısı

³² Ágnes Várkonyi, "Thököly politikája és Magyarországon esélyei a hatalmi átrendeződés korában", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVIII/3, Július 2005, p. p. 376.

³³ Ágnes Várkonyi, *Török világ és magyar külpolitika*, Magvető, Budapest 1975, p. 196.

³⁴ Kálmán Thaly, *Késmárki Thököly Imre naplója, leveleskönyve, és egyéb emlékezetes írásai*, K. 2, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1873, p. 250.

³⁵ Béla Köpeczi, "A Thököly-felkelés külpolitikája", *Valóság*, XVII/7, Július 1974, p. p. 43.

20000'i buluyordu, bundan da önemlisi generalin Osmanlıların desteğini kazanmış olması kendisine en azından diğer Erdel hükümdarlarının gücünü veriyordu. Thököly ve emrindeki askerler tartışmasız Yukarı Macaristan'daki toprak beylerinin politik kararlarını belirleme gücüne sahiptiler.³⁶

Toprak sahiplerinin büyük oranda bağımsızlık mücadelesinin dışında kalması Macar tarih yazımında hareketin milli yönünün vurgulanmasını kolaylaştırdı. Sınır kalelerinin askerlerinin ve beylerin kapılarına para için asker yazılan köylülerin zamanla feodalizme karşı vatan savunması verdikleri yönünde fikirler üretilmeye başlandı.³⁷ Ancak uç kalelerinden gelen askerlerin ya da köylülerin yani aristokratik bir bağı olmayanların ayaklanmadaki sayısal varlıkları ne olursa olsun düşünce yapılarını belirleyen faktör toplumdaki yerleri oldu. Bu ise selflere karşı daha üst bir toplumsal tabakada yer almalarıydı ve verdikleri hizmet vasıtasıyla feodal sistem içinde yükseleceklerinin planlarını yapmaktaydılar.³⁸ Özellikle Gábor Bethlen zamanında uç kalelerinin askerleri devlet içinde devlet olmuşlardı. Krallığın müfettişleri, ancak Viyana Sarayı'nın sınır kalelerinin askerlerinin taleplerini yerine getirmesinden sonra bu kalelere girebiliyorlardı. Győr Kalesi'ne Protestan din adamlarının alınması da yine bu dönemde gerçekleşmişti.³⁹ Bu askeri gücün faaliyet alanı İmre Thököly zamanında gittikçe artmış, ancak Thököly'nin Yukarı Macaristan krallığının son iki yılında ve Osmanlı desteğinin zayıflamasıyla kontrol edilemez bir yapıya bürünmüştü.

Ayaklanmacılar kendi toplumsal ve politik durumlarını ve rollerini nasıl görüyorlardı? 1672'de baş gösteren ayaklanmalar sırasında yayınlanan bildiriye silah tutanlardan Macaristan'ın aristokratik sınıfına mensup kişiler olarak bahsediliyor ve "yüce tanrının inayetiyle sefil Macar ülkesinin özgürlüğünün kazanılması amacıyla" mücadele ettiklerini belirtiyorlardı.⁴⁰ Csátár Ovası'nda toplanan kuruzlar tarafından Mihály Teleki'ye gönderilen teskerede şu cümleye rastlıyoruz: "Macar ülkesinden kaçan kontlar, beyler, aristokratlar ve şövalyeler hepberaber..."⁴¹ Poroszló⁴² toplantısına katılanlar ise kendilerini şöyle nitelendiriyorlardı: "Tanrımızın şanı için, güzel vatanımızın maddi manevi özgürlüğü için iltica eden askerler,

³⁶ Ágnes Várkonyi, "A népi kurucság ideológiája", *Az MTA Történettudományi Intézete által 1962. június 11-12-én rendezett vita anyaga*, Budapest, p. p. 404.

³⁷ Domokos Kosáry, "A magyar történetírás a két világháború között", *A történelem veszedelmei*, Budapest 1987, p. 341.

³⁸ Gyula Szekfű, *Három nemzedék és ami utána következik*, Egyetemi Nyomda, Budapest 1934, p. 319.

³⁹ Béla Köpeczi, *Erdély rövid története*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1989, p. 279.

⁴⁰ Farkas Deák, *A bujdosók levéltára, A gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárából*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatal, Budapest 1883, p. 6.

⁴¹ Farkas Deák, *a. g. e.*, p. 18.

⁴² Eğri'nin güneyinde, Tisza Nehri'nin sağ kıyısında.

*bütün cevval beyler hepberaber...*⁴³ Thököly'nin duruşu yaptığımız alıntıların içeriğinden farklılık göstermiyordu, 1679 yılındaki bildirgesinde askerlerine şöyle seslendi: *Tanrının onuru ve vatanımızın bağımsızlığı için kaçan ve silaha sarılan her zümrenin atlıları, yayaları...*⁴⁴ Bu bilgiler göstermektedir ki silahlı kuruz askerleri kendilerini adil bir savaş başlatan, kendi hakları için mücadele eden, bununla beraber içlerinde buldukları feodal yapıyı inkar etmeden beylerinin çağrısına uyan bağımsızlık savaşçıları olarak görmekteydiler.

Thököly'nin asker sayısı hakkında bilgi veren bazı kaynaklar kuruz askerlerinin miktarının zaman zaman yüz binin üzerine çıktığını kaydetse de Thököly bu sayıya ancak Erdel ordularıyla beraber yanında savaşa katılan Osmanlı ve Tatar kuvvetleriyle ulaşabiliyordu.⁴⁵ Péter Zrínyi ve Ferenc Frangepán idaresi altında Hırvatistan'da başlayan ayaklanmalarda tahminlere göre 8000 silahlı asker bulunuyordu. Yukarı Macaristan'da 1670 Ocağında 1398 süvari kuruz hareketinde yer almıştı, bu sayı Nisanın ortalarında Tokaj'da 6000 kişiye yükseldi. Hırvatistan ve Yukarı Macaristan'da harekete geçen kuruzların sayıları toplamda 15000'i bulmamakla beraber bu sayının uygun idare ve organizasyon durumunda Habsburg karşıtı bir mücadelede yer alabilecek kuvvetlerin maksimum miktarı olduğu düşünülmemelidir. İlk ayaklanmaların bastırılmasından sonra 1671 yazında Bâb-ı Âli'ye elçilerini gönderen mülteci askerler Habsburglara karşı 18000 kişilik kuvvetlerinin olduğundan bahsediyordu.⁴⁶ Bununla beraber 1672 ayaklanmaları sırasında ve en büyük başarıların kazanıldığı dönemde komutanlarının bayrakları altında toplanan mülteci askerlerin sayılarının tümü 15000'i bulmuyordu.⁴⁷ Bu askeri kuvvet 3000-4000 kişilik gruplarla düzensiz olarak mümkün olduğunca büyük toprak parçalarını kontrolü altına almaya çalışıyordu. Györke⁴⁸ (23-26 Ekim 1672) yenilgisinden sonra ise 1673-1674 arasında farklı taburlarda konuşlanmış mülteci askerlerin sayısı toplamda ancak 4000 civarındaydı.⁴⁹ 1675 yılındaki Fogaras Antlaşması⁵⁰ kuruz askerlerinin miktarı hakkında bilgiye ulaşmamızı sağlayan bir başka gelişmedir; burada komutanlar, süvari ve yayalardan oluşan 12000 kişilik kuvveti top ve diğer bütün ihtiyaç duyulan malzemelerle harekete geçireceklerini garanti ediyorlardı.⁵¹ 1677 yılında

⁴³ Farkas Deák, *a. g. e.*, p. 19.

⁴⁴ Gábor Rohonyi - László Nagy - Gyula Tóth, *Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához*, K. 2, Hadtörténelmi Intézet, Budapest 1955, p. 307.

⁴⁵ Jolán Székely, *Thököly Imre udvartartása*, Nap Nyomda, Budapest 1912, p. 79.

⁴⁶ Gyula Pauler, *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése*, K. 2, Budapest 1876, p. 25.

⁴⁷ Gyula Pauler, *a. g. m.*, p. p. 176.

⁴⁸ Bugün Doğu Slovakya sınırında.

⁴⁹ Gyula Pauler, *a. g. m.*, p. p. 176.

⁵⁰ Antlaşmaya göre Fransa ve Polonya kuruz askerlerine yardım etmeyi üstleniyorlardı. Ágnes Várkony, "Magyarország az új kihívások korában", *Valóság*, XLI/6, Június 1988, p. p. 59.

⁵¹ Zsolt Trócsányi, *a. g. e.*, p. 278.

Varşova Sözleşmesi imzalandı, Fransa Kralı XIV. Louis, Polonya Kralı III. Jan ve Erdel Hükümdarı Mihály Apafi kuruz hareketini Habsburg İmparatorluğu'na karşı destekleme kararı aldılar. Ayrıca Erdel Hükümdarı Mihály Apafi ve mülteci askerler toplam 15000 savaşıcıyı harekete geçireceklerine söz veriyorlardı, bunların 9000'i süvari, 6000'i yaya olacaktı. Bunun yanısıra 10 topun hazırlanması da anlaşma metni içinde yer almıştı.⁵² 1677 yılının sonunda harekete geçen Macar ve Fransız yardım birliklerin sayıları 10000 kadardı.⁵³ 1678 baharında orduların veziri Mihály Teleki iki bayrak yaya, üç bayrak süvari ve tüfekçi askerle harekete geçmişti. Yaz mevsimine kadar bu sayı 12000'e yükseldi.⁵⁴ Ayaklanmalar sırasında özellikle Yukarı Macaristan'da, protestan nüfusun çoğunluğu oluşturduğu maden kentlerinden büyük katılım olsa da kaynaklar sayısal bilgiler vermemekteler. 1679-1680 arasında alınan yenilgiler nedeniyle kuruz ordularında kopmalar oldu, bu dönemde Thököly hizmetindeki askerlerin sayısı 6000-7000 arasında oynuyordu.⁵⁵ Asker sayısının azalmasında mültecilerin Mihály Teleki'ye bağlılıkları ve onunla beraber hareket etmeleri önemli rol oynamıştı. 1681'e gelindiğinde ise kuruz kuvvetlerinin sayıları 9000'e yükseldi. Ordu mevcudundaki ciddi artış 1682 ve 1683'te gerçekleşti. Kassa'da toplanan krallık meclisi 17900 kuruz askerinin kışın kalacakları yerler ile ilgili düzenlemelerde bulundu. 1683 Mayısında ise Thököly feodal beylerden 20000 asker için iaise istiyordu. Haziranda 18000 askeriyle Putnok'ta⁵⁶ konaklamaya başladı. Kara Mustafa Paşa'nın Viyana surlarına dayandığı dönemde Habsburg Sarayı'na sadık kalan toplam sekiz Macar kalesi bulunuyordu, bu sırada kuruz askerlerinin sayısı ile ilgili kesin bilgilere sahip olunmamakla beraber toplam 25000 kişi oldukları tahmin edilmektedir. Yükselen bu mevcutlar Osmanlıların Viyana yenilgisini takiben düşse de 1684 ve 1685 yıllarında Thököly'nin hala 20000 askeri bulunmaktaydı.⁵⁷

Kutsal İttifakın 1683'ten itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kazandığı bir dizi zafere güvenen Erdel Hükümdarı Mihály Apafi, I. Lipot ile gizli antlaşma imzalayarak Habsburg İmparatorluğu'nun müttefiki oldu. İmre Thököly aleyhinde hainlik davası açılması bu döneme denk gelmektedir, bunu takiben derhal kuruz komutanının Erdel'deki topraklarına el koydular.⁵⁸ Askeri gelişmeler hem Osmanlı hem de Habsburg politikalarında hızlı değişimlere neden oluyordu. Bunun tipik

⁵² István György Tóth, *a. g. e.*, p. 213.

⁵³ Ignác Romsics, *Magyarország története*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2007, p. 358.

⁵⁴ Dávid Angyal, *Késmárki Tököly Imre 1657-1705*, első rész, Méhner Vilmos kiadásáa, Budapest 1889, p. 170.

⁵⁵ Kálmán Thaly, *Késmárki Tököly Imre és némely föbb híveinek naplói és emlékezetes írásai 1686-1705 (Tököly Imre saját írásai)*, K. 1, Magyar Tudományos Akadémia, Pest 1868, p. 213.

⁵⁶ Miskolc'un kuzeyinde, bugün Slovakya sınırında.

⁵⁷ Zsolt Trócsányi, *a. g. e.*, p. 285.

⁵⁸ László Nagy, *a. g. m.*, Április 1979, p. p. 269.

örneği 15 Ekim 1685'te Serdar Şeytan İbrahim Paşa'nın emriyle Várad Paşası Ahmed Paşa'nın kendisine yardım için gelen İmre Thököly'yi yakalatması oldu. Thököly'nin Habsburg'a teslim edilmesiyle kabul edilebilir barış şartlarını garanti eden bir antlaşmanın yapılabileceği ümit edilmekteydi;⁵⁹ bu mümkün olmayacağı gibi generallerinin esir alındığı haberinin ulaşmasıyla beraber İmre Thököly'nin eşi İlona Zrínyi'nin savunduğu Munkács Kalesi'nin dışında bütün kale ve kentler Habsburg İmparatorluğu'na teslim oldu, kuruzların çoğunluğu Çasar'ın ordusunda Macaristan'ın bağımsızlığı için savaşımaya başlamıştı.⁶⁰ Binbaşı György Ottlyk 15 Ekim 1685'te İmre Thököly'nin esir edilmesinden sonraki döneme ilişkin olarak Munkács Kalesi'nin dışındaki bütün askerlerin General Caprara'nın hizmetine girdiklerini kaydetmekte.⁶¹ Bu esaretin son bulmasından sonra Thököly'ye sadık kalan askerlerin sayısı 3000'i geçmiyordu.⁶² Eğer bu sayıya Munkács Kalesi'ndeki askerleri de dahil edersek kuruz hareketinin gerileme döneminde dahi Habsburgla mücedeleye hazır yaklaşık 7000 askerinin olduğu sonucuna ulaşmaktayız.⁶³ Munkács'ın kaybedilmesinden sonra ise Thököly'nin emrinde 2000 kuruz kaldı.⁶⁴

İmre Thököly 2 Ocak 1686'da Belgrad'da tekrar bağımsızlığına kavuştuğunda ülkesi Orta Macaristan ortadan kalkmıştı. Dolayısıyla Thököly'nin Várad'da esir düşmesi ve bundan sonraki kargaşa kuruzların askeri gücüne büyük dabe indirdi. Ancak komutanın özgürlüğüne kavuşmasından sonra yeniden örgütlenmeye başlayan ordunun çekirdeği mevcut sayısının eskiye oranla azlığına karşın Thököly'nin elinde önemli bir politik cihaz olduğunu kanıtladı. Thököly'nin ordusu İstván Bocskai ya da Gábor Bethlen'in ordularıyla karşılaştırıldığında disiplinsiz değildi, hatta ordusuyla beraber kışlayan ve savaşa kalkışan İmre Thököly askerlerini daha sert bir disiplin içinde tutabilmişti.⁶⁵ Askeri karışıklıklar sırasında toplumun politik olarak parçalanmışlığı eskiye oranla devasa boyutlarda olmakla beraber kuruz ordularının başarıları Habsburg tarafına geçen toprak sahiplerinin de işine geliyordu. Kuruzların faaliyetleriyle protestan ibadet özgürlüğü ve uç kalelerde bulunan askerlerin serbest bırakılması gibi taleplere Viyana Sarayı razı edilebilmişti.⁶⁶ Ordudaki politik görüşler

⁵⁹ Kopčan Vojtech, "A török Porta Thököly-politikája" Benczédi László, *A Thököly-felkelés és kora*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1983, p. 125.

⁶⁰ Sándor Papp, *a. g. m.*, p. p. 644.

⁶¹ Olga Kristofory, *Zrínyi Ilona, a munkácsi vár hös védője / Patak nagyasszonya: Zrínyi Ilona*, Nemzetközi tudományos ülés, Sárospatak, 2000, Zrínyi Ilona Városi Könyvtár, Sárospatak 2003, p. 49.

⁶² Ágnes Várkonyi, *Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660-1671*, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1984, p. 182.

⁶³ Kálmán Thaly, *a. g. e.*, 1868, p. 247.

⁶⁴ Dávid Angyal, *a. g. e.*, 1889, p. 200; Béla Köpeczi, *a. g. e.*, 1976, p. 57.

⁶⁵ László Nagy, *Bocskai István a hadak élén*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1981, p. 212–216.

⁶⁶ László Benczédi, *a. g. e.*, p. 29.

açısından hangi düşüncenin ne zaman ön plana çıktığı olayların gelişimine bağlıydı. Öyle ki 1694 yılının sonuna doğru komutanın emrinde yalnızca 800 kadar asker kaldı.⁶⁷ Thököly'yi terk eden askerler artık labanz adı altında Habsburglarla beraber Osmanlılara karşı mücadele veriyordu.

Sultan II. Süleyman, 1684'te berat ile halef olarak tanıdıysa da 15 Nisan 1690'da Erdel Hükümdarı I. Mihály Apafi öldüğünde ölen hükümdarın oğlunun taht talebi geri çevrildi. 8-17 Haziranda İmre Thököly Erdel Hakimi olarak atandı.⁶⁸ Yeni Hükümdar 15 binlik Osmanlı, Eflak ve kuruz askerlerinden oluşan ordusuyla 21 Ağustos'ta Erdel'deki Zernyest'te çasar ordularına arkadan saldırarak onları yenilgiye uğrattı. 22 Eylül'de Kereszténysziget Meclisi, Sultan'ın kararını kabul ettiğini açıklıyordu.⁶⁹ Bu gelişmeler sırasında Habsburg generali Heisler'in Thököly ordugahına gönderdiği casusların verdiği bilgilere göre yeni hükümdarın emrinde 8000 asker vardı.⁷⁰ 31 Ocak 1691'de imzalanan Diploma Leopoldinum ile Thököly'nin Habsburg İmparatorluğu'na katıldığı ilan edilen Erdel'den kaçışını izleyen dönemde emrinde yaklaşık 4000 asker bulunmaktaydı.⁷¹ 1692'ye geldiğinde hükümdarın emri altında bulunan askerlerin çoğu evine dönmüş, böylece silah altında 2500-3000 asker kalmıştı. Komutan 14 Ekim 1693'te Sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa'yı ziyaret ettiğinde komutasında yalnızca 2500 asker olduğunu kaydetmektedir.⁷²

Kuruz askerlerinin sayısı sürekli azalsa da Macaristan'dan gelen isyancı mültecilerin ve imparatorluk ordusunda hizmet gören Macar, Sırp, Bulgar ve Hırvat askerlerin Thököly ordusuna katılmaları kuruz kuvvetlerinin savaş kabiliyetlerini devam ettirmelerini sağladı.⁷³ Haziran 1697'de Sultan II. Mustafa Macaristan'ın geri alınması için sefer başlattı. İmre Thököly'nin görevi Yukarı Tisza topraklarında Habsburg'a karşı ayaklanma çıkartmaktı; ancak 80 bin kişilik Osmanlı ordusu harekete geçene kadar Hegyalja'daki kuruz ayaklanması Habsburg kuvvetleri tarafından bastırıldı, bu sırada Thököly'nin emrinde 3000 asker buluyordu.⁷⁴

İmre Thököly'nin de orada bulunduğu ve Başkomutan Elmas Mehmed Paşa'nın hayatını kaybettiği 11 Eylül 1697 tarihli Zenta yenilgisiyle Sultan, Temesvár'a kaçtı.⁷⁵ Gelişmeler Erdel Hükümdarı ve Kuruz Generali İmre

⁶⁷ Iván Nagy, *Késmárki Tököly Imre Naplója 1693. 1694. évekből*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest 1863, p. 216-219.

⁶⁸ Seres István, *a. g. e.*, p. 93.

⁶⁹ Teréz Oborni, *Erdély fejedelmei*, Pannonica Kiadó, Budapest 2002, p. 183.

⁷⁰ Ágnes Várkonyi, *a. g. e.*, 1984, p. 185.

⁷¹ Kálmán Thaly, *a. g. e.*, 1868, p. 644.

⁷² Iván Nagy, *a. g. e.*, p. 133-139.

⁷³ Iván Nagy, *a. g. e.*, p. 216-219.

⁷⁴ Kálmán Thaly, *a. g. e.*, 1868, p. 681.

⁷⁵ László Nagy, *Törökvilág végnapjai Magyarországon*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1986, p. 384.

Thököly'nin kaderini belirliyordu, 1699 tarihli Karloftça Barış Antlaşması'nın kararlarından biri de İmre Thököly ve askerlerinin Macaristan sınırlarında barınmayacağı idi.⁷⁶ İmre Thököly ve maiyeti İzmit'teki Çiçekli Çayır'a yerleştirilecekti.

SONUÇ

Avrupa'nın etnik açıdan teklilik gösteren bölgelerinde olduğu gibi imparatorluklarda devlet ve milletin birbiriyle kaynaşması mümkün olmadı. Macaristan'da milli bilinç aristokratik sınıfın ya da rütbesel bir gücün kendini kanıtlama çabası olarak ortaya çıksa da egemenlik altında tuttuğu milletlerin üzerinde şekillenmiş Habsburg absolutizmi için önemli bir karşıt güç teşkil etti.

Bu çerçevede, kuruz ayaklanması Habsburg idaresine karşı feodal bir örgütlenmenin uzantısı olarak ortaya çıkmış; ancak İmre Thököly Habsburg karşıtı bu askeri refleksi milli bağımsızlık mücadelesi seviyesine çıkartmayı başarmıştır. Başlarda toprak beylerine tahammülü öngören; fakat tek amacın merkezileşme olduğu siyasal ve sosyal politikası bunda etken rol üstlendi. İmre Thököly ordusunun asker, silah ve yiyecek sıkıntısına ve hareketin başına geçtiğinde yalnızca 20'li yaşlarında olmasına rağmen kuruz mücadeleleri boyunca önemli başarılarla imza attı. Görüşümüze göre İmre Thököly gerçekleştirilebilmesi olası tüm hedefleri hayata geçirdi.

XVII. yüzyıl kuruz ordusunun özelliklerinin ve tarihsel niteliğinin açıklanmasında, bu silahlı kuvvetlerin hangi sınıfın çıkarlarını gözettiğinin ve ne tür politik amaçları olduğunun belirlenmesi önem taşımaktadır. Viyana Sarayı'nın muhafazakar politikasını destekleyen ve içlerinde Macarların da bulunduğu siyaset düşünürlerine göre XVII. yüzyılda ayaklanan ordular toplumsal barışı tehdit eden eşkıya ve soyguncu birlikleriydi. Habsburg karşıtı yazarlar ise aynı orduları milli ve dini özgürlük için mücadele eden bağımsızlık savaşçıları olarak tanımladılar.⁷⁷ Kuruzlarda Habsburg'a karşı Macar aristokrasisini ve onların bağımsızlığını temsil ettikleri düşüncesi mevcuttu, hatta mücadelelerinin başarıya ulaşması durumunda kendilerinin de aristokratların sınıfına yükseleceği beklentisi içindeydiler. Yağmayla zenginleşen kuruz ordularının toprak ağalarına ekonomik bağlılıkları gittikçe zayıfladı, bu durum kuruzlardaki milli bilinci güçlendirerek Thököly'nin ordular üzerindeki komuta kabiliyetini arttırdı. Geleneksel aristokratik sınıfa karşı merkezîyetçi yapılanmayı savunan İmre Thököly, 1683'ten sonraki askeri ve politik gelişmeler neticesinde gücünü yitirmeye başladı. Askeri karışıklıklar ve

⁷⁶ Győző Ember - Gusztáv Heckenast, *Magyarország története 1686-1790*, K. 1, Akadémiai Kiadó Budapest, 1989, p. 135.

⁷⁷ József Borus, "A magyar hadtörténetírás helyzete és feladatai", *Hadtörténelmi Közlemények*, LXX/1, Január 1954, p. p. 83.

kuruz askerlerinin Habsburg saflarına geçmeleri liderin düşüşünde önemli rol oynadı.

KAYNAKÇA

- Angyal Dávid, *Késmárki Tököly Imre 1657-1705*, első rész, Méhner Vilmos kiadása, Budapest 1889.
- Babocsay Izsák, *Fata Tarczaliensis, az az Tarczal városának föbb változásai*, Rummy Károly György: Monumenta Hungarica sermone nativo scripta, Bécs 1815.
- Bán Péter, *Magyar történelmi fogalomtár*, K. 1, Gondolat, Budapest 1989.
- Bánkúti Imre, *Cserei Mihály Erdély históriája 1661-1711*, Európa Könyvkiadó, Budapest 1983.
- Benczédi László, "A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása", *Hadtörténelmi Közlemények*, XVII/4, Október 1974, p. p. 597-630.
- Benczédi László, "Habsburg abszolutizmus indítékai és megvalósulása az 1670-es évek Magyarországon", *Történeti Szemle*, XXI/3-4, Július 1978, p. p. 535-556.
- Benczédi László, *Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980.
- Benczédi László, *A Thököly-felkelés társadalmi politikai alapjai / A Thököly-felkelés és kora*, Akadémia Kiadó, Budapest 1983.
- Borus József, "A magyar hadtörténetírás helyzete és feladatai", *Hadtörténelmi Közlemények*, LXX/1, Január 1954, p. p. 64-90.
- Deák Farkas, *A bujdosók levéltára, A gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárából*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatal, Budapest 1883.
- Decsényi Gyula, "Thököly Imre és Wesselényi Pál, mint vetélytársak „ Századok, XIX/6, Július 1885, p. p. 520-614.
- Ember Győző - Heckenast Gusztáv, *Magyarország története 1686-1790*, K. 1, Akadémiai Kiadó Budapest, 1989.
- Féja Géza, *Dózsa György*, Mefhosz Könyvkiadó, Budapest 1939.
- Kosáry Domokos, "A magyar történetírás a két világháború között", *A történelem veszedelmei*, Budapest 1987.
- Köpeczi Béla, "A Thököly-felkelés külpolitikája", *Valóság*, XVII/7, Július 1974, p. p. 40-49.

- Köpeczi Béla, *“Magyarország a kereszténység ellensége” A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1976, p. 327–343.
- Köpeczi Béla, *Erdély rövid története*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1989.
- Kristofory Olga, *Zrínyi Ilona, a munkácsi vár hös védője / Patak nagyasszonya: Zrínyi Ilona*, Nemzetközi tudományos ülés, Sárospatak, 2000, Zrínyi Ilona Városi Könyvtár, Sárospatak 2003.
- Lukinich Imre, “Keresdi Baró Bethlen Ferenc”, *Századok*, XLVII/18, December 1908, p. p. 781-805.
- Nagy Iván, *Késmárki Tököly Imre Naplója 1693. 1694. évekből*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest 1863.
- Nagy László, “Adalékok Bethlen Gábor hadseregének erkölcsi arculatához”, *Hadtörténelmi Közlemények*, LXXXI/2, Április 1965, p. p. 299-319.
- Nagy László, “Kurucok és labancok a magyar történelemben”, *Hadtörténelmi Közlemények*, VC/2, Április 1979, p. p. 250-274.
- Nagy László, *Bocskai István a hadak élén*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1981.
- Nagy László, *Törökvilág végnapjai Magyarországon*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1986.
- Oborni Teréz, *Erdély fejedelmei*, Pannonica Kiadó, Budapest 2002.
- Pach Zsigmond Pál, *Magyarország története*, K. 2, Akadémiai Kiadó, Budapest 1987.
- Papp Sándor, “Szabadság vagy járom? A török segítség kérdése a XVII. század végi magyar rendi mozgalmak idején. Studia ad tricentennarium belli principis Francisci Rákóczi pro patria et libertate” *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVI/3-4, Július 2003, p. p. 633-666.
- Papp Sándor, “Thököly Imrének és Közép-Magyarország népének kiállított szultáni szerződéslevél” Seres István, *Thököly Imre és Törökország / Imre Thököly ve Türkiye*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2006, p. 278-289.
- Pauler Gyula, “A bujdosók támadása 1672-ben”, *Századok*, III/1, Január 1869, p. p. 166-178.
- Pauler Gyula, *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése*, K. 2, Budapest 1876.
- Rohonyi Gábor – Nagy László – Tóth Gyula, *Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához*, K. 2, Hadtörténelmi Intézet, Budapest 1955.
- Romsics Ignác, *Magyarország története*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2007.
- Silahdâr Fındıklılı Mehmed Paşa, *Silahdar Târihi*, C. 1, İstanbul 1928.

- Szabó Péter, *Az erdélyi fejedelemség*, Kulturtrade, Budapest 1997.
- Szádeczky Lajos, "Thököly erdélyi fejedelemsége" *Századok*, XXXII/3, Április 1889, p. p. 230-247.
- Szekfű Gyula, *Három nemzedék és ami utána következik*, Egyetemi Nyomda, Budapest 1934.
- Szekfű Gyula, *Nép, nemzet, állam*, Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- Székely Jolán, *Thököly Imre udvartartása*, Nap Nyomda Budapest 1912.
- Szilágy Sándor, *Rajzok és tanulmányok*, Athenaeum, Budapest 1875.
- Thaly Kálmán, *Késmárki Tököly Imre és némely föbb híveinek naplói és emlékezetes írásai 1686-1705 (Tököly Imre saját írásai)*, K. 1, Magyar Tudományos Akadémia, Pest 1868.
- Thaly Kálmán, *Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei, és egyéb emlékezetes írásai*, K. 2, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1873.
- Toldy Ferenc, *Bethlen Miklós történelmi emlékrajzai*, Pest 1864.
- Tóth István György, *Millenniumi magyar történet*, Osiris Kiadó, Budapest 2001.
- Trócsányi Zsolt, *Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1972.
- Várkonyi Ágnes, "A népi kurucság ideológiája", *Az MTA Történettudományi Intézete által 1962. június 11-12-én rendezett vita anyaga*, Budapest, p. p. 402-419.
- Várkonyi Ágnes, "A Habsburg-abszolútizmus a XVII. század második felében és Magyarország" *Történeti Szemle*, VIII/1, Január 1965, p. p. 14-23.
- Várkonyi Ágnes, *Török világ és magyar külpolitika*, Magvető, Budapest 1975.
- Várkonyi Ágnes, *Magyarország keresztútjain*, Gondolat, Budapest 1978.
- Várkonyi Ágnes, *Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660-1671*, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1984.
- Várkonyi Ágnes, "Magyarország az új kihívások korában", *Valóság*, XLI/6, Június 1988, p. p. 55-61.
- Várkonyi Ágnes, "Thököly politikája és Magyarország esélyei a hatalmi átrendeződés korában", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVIII/3, Július 2005, p. p. 363-399.
- Vass Előd, *Az egri pasák levelei az első kuruc mozgalmakról (1671-1683)*, Az Egri Vár Híradója, 19-20 (1986).
- Vojtech Kopčan, "A török Porta Thököly-politikája", Benczédi László, *A Thököly-felkelés és kora*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1983.
- Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hungarica, Specialia, fasc. 292/A, fo. 49-59.